

HASAN PAŞA, Damad

(ö. 1125/1713)

Osmanlı sadrazamı.

Aslen Moralı'dır. 1713 yılında altmış yaşlarında öldüğüne göre XVII. yüzyılın ikinci yarısı başlarında doğduğu tahmin edilebilir. IV. Mehmed'in kızı, II. Mustafa ve III. Ahmed'in kız kardeşi Hatice Sultan'la evli olduğundan damad ve bazan da enişte unvanlarıyla anılır. Osmanlı sarayına ne zaman girdiği belli değildir. Bir ara, IV. Mehmed devri Dârüssaâde ağalarından Yûsuf Ağa'nın yazıcılığı yaptı (Râşid, II, 24). Daha sonra çuhadarlık ve silâhdarlık görevlerinde bulundu ve II. Süleyman'ın cülûsu sırasındaki olaylara katıldı. Yeni padişahı Sofa Köşkü'nden alarak Arz Odası önüne götüren ve burada hazırlanan tahta oturtanlardan biri oldu (Silâhdar, *Târih*, II, 296-297). Bu hizmetine karşılık 12 Kasım 1687 tarihinde vezirlikle Mısır valiliğine tayin edildi. Bu tayinde Kızlar Ağası Yûsuf Ağa'nın önemli rolü olmuştur.

1690 yılında Muşâhib Mustafa Paşa'dan dul kalan Hatice Sultan'la evlendi. Mısır valiliği sırasında eski Dârüssaâde ağası ve velinimetî Yûsuf Ağa'nın mallarını zaptederek köleleriyle câriyelerini sattığı için gözden düştü. Yeni Dârüsaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın da muhalefeti sonucu Mısır valiliğinden alındı. Ardından Sakız muhafızlığında bulunduyorsa da zamanında yeterli yardım alamayınca bu adanın Venedikliler'ce işgaline engel olamadı (21 Eylül 1694); Çeşme ve İzmir üzerinden Anadolu'ya geçti. Daha sonra Edirne'ye çağrılarak Edirne Saray'ının kapı arasında gözaltına alındı, fakat iki ay kadar sonra serbest bırakıldı. Ardından Azak muhafızlığına gönderildi. 28 Nisan 1695'te rikâb-ı hümayûn kaymakamlığına getirildi; beşinci vezirlikle Kubbealtı'na alındı ve padişah tarafından serâser kürkle taltif edildi.

II. Mustafa'nın 1695-1697 yıllarındaki Avusturya seferleri sırasında Edirne muhafızlığı yaptı. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Macaristan seferine Halep beylerbeyi olarak katıldı; Karlofça barış görüşmelerinde de bulundu. Seferden dönünce ikinci vezirlikle sadâret kaymakamlığına getirildi. 1703 Edirne Vak'ası sırasında hükûmet kuvvetlerinin yanında yer aldı; III. Ahmed'in tahta çıkmasında önemli rol oynadı ve ona ilk biat edenlerden biri oldu. 1703 Eylülünde vâlide sul-

tan ve harem halkıyla birlikte İstanbul'a döndü.

8 Receb 1115 (17 Kasım 1703) tarihinde sadrazamlığa getirilen Hasan Paşa, sadâretinin ilk yıllarında âsi elebaşlarını bertaraf etmek ve III. Ahmed'in otoritesini sağlamakta uğraştı. Hasım Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa'nın şikâyetleri üzerine 28 Cemâziyelevvel 1116'da (28 Eylül 1704) sadrazamlıktan alınarak bir süre İzmit'te mecburi ikamete tâbi tutuldu. 15 Eylül 1707'de ikinci defa Mısır; iki yıl sonra da Trablusşam valiliğine tayin edildi. 1712 yılı başlarında Anadolu'da eşkiya teftişiyle meşgul oldu ve aynı yıl içinde Anadolu, birkaç ay sonra da Rakka beylerbeyliklerine getirildi. Rebîülâhîr 1125'te (Mayıs 1713) burada vebadan öldü.

Kaynaklarda cömert, yardım sever, din-dar, cesur ve bilgili bir devlet adamı olarak geçen Hasan Paşa (Dilâverzâde Ömer Efendi, s. 3-5) Naîmâ'nın ünlü tarihiyle de ilgilenmiş ve ondan telif devam etmesini istemiştir (Naîmâ, VI [ilâve kısım], s. 3-4).

İstanbul'da Üsküdar'da Doğancılar semtinde Nasûhî Tekkesi ile bu tekkenin dışında bulunan çeşme Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hasan Paşa'nın ayrıca Antalya'da Bakras civarında Karamorta'da camii, imaret ve han gibi bazı eserleri daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 115, s. 470; nr. 118, s. 497; nr. 119, s. 90, 101, 120, 123, 324, 325; Naîmâ, *Târih*, VI (ilâve kısım), s. 3-4; Silâhdar, *Târih*, II, 296-297, 300, 498, 788-790; a.m.f., *Nusret-nâme*, I/1, s. 27-33, 110, 115; I/2, s. 150, 209; I/3, s. 264, 302-303, 307, 348, 354; II/1, s. 43, 47, 175; II/2, s. 184-188, 195-196, 205-215, 237, 255, 282-283, 289, 298; Râşid, *Târih*, II, 16, 24, 42, 270-272, 275, 282, 283, 318-319, 421, 446-448, 540-542; III, 62, 63, 69, 70, 95-98, 140, 142, 233, 306; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1980, III, 318-320, 450-451, 485, 486, 489, 498-499, 501; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II-III, 434-435; Dilâverzâde Ömer Efendi, *Hadîkatü'l-uüzerâ Zeyli*, Freiburg 1969, s. 3-5; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, 231, 232; Ferâizci-zâde Mehmed Said, *Gülşen-i Maârif*, İstanbul 1252, II, 1011-1012, 1017, 1054, 1059, 1062, 1066; Hammer, *HEO*, XII, 315-316, 361-363, 428; XIII, 143, 153, 157-159; XVIII, 183-184; Atâ Bey, *Târih*, II, 2-3, 75-76; *Sicill-i Osmânî*, II, 146-147; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II, 294, 297; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 273-276; Danişmend, *Kronoloji*, III, 457, 476; IV, 1, 2, 7, 471; V. J. Parry, "Hasan Pasha, Damad", *EI*² (İng.), III, 252.

M. MÜNİR AKTEPE

HASAN PAŞA, Eyüplü

(ö. 1136/1724)

Bağdat valisi.

Gürcü asıllı olup 1657 yılı dolaylarında doğduğu ve babasının IV. Murad'ın sipahilerinden Matlı Mustafa Bey olduğu belirtilir. Hayatını ve faaliyetlerini konu alan Abdurrahman es-Süveydî'nin eserinde (*Târîhu Bağdâd*, s. 4-5) ve bazı Osmanlı kaynaklarında ise Rumeli'de Debre nahiyesinde, babasına timar olarak verilen Katrin adlı bir yerde dünyaya geldiği (Çelebizâde Âsim, s. 116) veya Bosnalı olduğu (Ayvansarayî, s. 114) kayıtlıdır. Bağdat'ta 1831 yılına kadar sürecek olan Kölemen idaresinin temellerini atan Ahmed Paşa'nın babasıdır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın hizmetine girerek geldiği İstanbul'da Eyüp semtinde oturduğu için Eyüplü lakabıyla anıldığı söylenir (*Sicill-i Osmânî*, II, 149).

Saraya nasıl ve ne zaman girdiği hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Enderun'da yetiştirdiği ve çakırcıbaşılığa getirildiği bilinmektedir. 12 Receb 1106'da (26 Şubat 1695) kapıcılar kethüdâsı olan Hasan Ağa'ya, aynı yılın 26 Haziranında bu vazifesinin yanı sıra Rumeli beylerbeyiliği pâyeside verildi (Silâhdar, I/1, s. 10, 35). 1697 yılına kadar kaldığı bu görevi esnasında pek çok önemli devlet hizmetinde bulundu. Lippa ve Lugoş kuşatmalarında Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın şehid düşmesi üzerine, Rumeli kuvvetlerine cesaret verecek onları yeniden savaşa sokmayı başardığı gibi donanmada yer alacak Mısır askerlerini getirmek için kara yoluyla Kahire'ye gitti. 1107 Şevvalinde (Mayıs 1696) geri döndükten sonra, Azak'ın Ruslar'ın eline geçmesi dolayısıyla Osmanlı hükûmetinin gazabından korkan Kırım hanını yatıştırmak ve korkusunu gidermek, aynı zamanda Kırım'ın durumunu yakından görmek için buraya gönderildi. Hanla görüşüp onun fikir ve isteklerini o sırada Edirne'de bulunan padişaha ilettiler (Rebîülâhîr 1108/Kasım 1696). 1697 seferinde de yine önemli görevlerde bulundu. Bu başarılı hizmetleri dolayısıyla Zenta bozgunu sonrası aynı yıl vezirlik rütbesiyle birlikte Niğde sancağı eklenerek Karaman beylerbeyiliğine tayin edildi. Bosna ve civarındaki mücadelelere katıldı; Karlofça barış görüşmeleri sırasında Kili Kalesi'nin tamiri ve emniyeti sarsılan Lehistan sınırının muhafazası ile görevlendiril-

len kuvvetlere serasker oldu. Ardından 1698 Aralıkta Halep, beş ay sonra Rakka, 1702 Ekiminde Diyarbekir valiliğine getirildi. Bölgedeki karışıklıklar sebebiyle bu sonuncu görevine Bağdat üzerinden gitmesi ve yolun güvenliğini sağlama istenmişti. Ertesi yıl Şehrizar valiliğine tayininden kısa bir süre sonra 1116 Muharreminde (Mayıs 1704) Bağdat valisi oldu.

Vefatına kadar yaklaşık yirmi yıl kaldığı Bağdat valiliği sırasında özellikle bölgedeki âsi aşiretlerle uğraşıp asayişin temine çalıştı. Dicle üzerinde yapılan ticareti engelleyen ve Bağdat ile Musul arasında oturan Arap aşiretlerini, İran sınırındaki Benî Lâm kabilesini, Semevât taraflarındaki âsi Abbas oğlu Selmân'ı, Şemmer ve Âl-i Kaş'am'a tâbi bazı âsi kabileleri, Bilbâs ve Baban aşiretlerini sindirdi. Basra Valisi Halil Paşa'nın yardımına gönderilen kuvvetlere katıldı; Müttefik şeyhlerinden Megâmis b. Mânî ve müttefiki olan kabileleri dağıttı. Cevâzir bölgesindeki âsi Araplar'ı ve Huveyze aşiretini yola getirdi. Bu arada İran sınırındaki olayları dikkatle takip ediyordu. Hatta İran'a elçi olarak gönderilen Dürri Ahmed Efendi Bağdat'a geldiğinde onunla görüşüp fikrini almıştı (1720). Hasan Paşa, bundan birkaç yıl sonra İran'ın içinde bulunduğu karışıklık üzerine İstanbul'a gönderdiği raporda Afganlı Mahmud Han'ın İsfahan'a girdiğini, İran'ın büyük bir sarsıntı geçirmekte olduğunu, sınır boylarından sefer başlatılabileceğini, İran hududunda yer alan vezirlerin hep birden hareket etmeleri halinde bütün İran topraklarının kolayca ele geçirilebileceğini bildirdi ve Kirmanşah üzerine yürümek için izin istedi. Bu arada Mahmud Han'ın İsfahan'ı zaptını tebrik için 120 kişilik bir elçi heyeti gönderdi (*Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak*, s. 23-24). Nihayet açılan seferde Kirmanşah'ın fethiyle görevlendirildi. 68.000 kişilik bir kuvvetle Kirmanşah'a girip burayı ele geçirdi (Ekim 1723). Ancak bu sırada yaşlı ve hasta olduğundan daha ileri gidemeyerek kışı burada geçirip Hemedan'ın zaptı hazırlıklarına giriştiyse de sefere çıkamadan 1136 Cemâziyelevveli sonlarında (Şubat 1724) Kirmanşah'ta vefat etti. Cenazesi Bağdat'a götürülerek İmâm-ı Âzam Türbesi yanına defnedildi. Çelebizâde Âsım, ölüm haberinin İstanbul'a 23 Cemâziyelâhir perşembe günü (20 Mart) ulaştığını yazar (*Tarih*, s. 115).

Hemedan'ın fethini oğlu ve halefi Ahmed Paşa gerçekleştirmiştir.

Valiliği sırasında adaleti, iyi idaresi ve askerî faaliyetleriyle asayişin temin ettiği gibi Abaza, Çerkez ve Gürcü kölelerle bazı ileri gelenlerin çocuklarını sarayında eğiterek kendisine bağlı bir memlûk grubu oluşturmuş ve bunları önemli görevlere getirmiştir. Hatta civardaki eyalet ve sancakların bazıları bunlara verilmiştir. Meselâ damadı ve kethüdâsı Mustafa Basra valiliğine getirilmiş, yine damadı Abdurrahman Paşa Kerkük valisi olmuştur. Onun bu faaliyetleri yerine geçen oğlu Ahmed Paşa tarafından da sürdürülmüş, böylece Bağdat'ta kölemen idaresinin temelleri atılmıştır. Hasan Paşa ayrıca bazı imar faaliyetlerinde de bulunmuştur. Bağdat'taki birçok cami, mescid ve türbe ile civarındaki köprü ve hanları tamir ettirmiş, Nefes ile Kerbelâ arasında bir han yaptırmıştır. Yine Bağdat'a giren gıda maddeleri ve odundan haksız olarak alınan vergileri kaldırdığı ve halkın hoşnutluğunu sağladığı, İran'daki karışıklıklar sebebiyle eyaleti topraklarına sığınanların iskânına çalıştığı da bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 131, s. 230, 410; nr. 132, s. 257; Nazmizâde Murtaza Efendi, *Gülşen-i Hulefâ*, İstanbul 1143, vr. 123-130; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 525, 630, 830, 842; Silâhdar, *Nusretname*, I/1, s. 10, 35, 76-77, 91, 132; I/2, s. 146, 149, 232; I/3, s. 260, 292, 302, 307, 313, 349; II/1, s. 9, 36, 120; Râşid, *Tarih*, II, 422, 536; III, 92, 132; Çelebizâde Âsım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 63-64, 79-81, 85, 115-117; *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak* (haz. ve trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1974, s. 23-24, 35, 67-68; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 114-115; Resul Hâvî Efendi, *Târih-i Devhatü'l-uüzerâ ve Zeyl-i Gülşen-i Hulefâ*, Bağdad 1246, vr. 3-5; Abdurrahman es-Süveydî, *Târihu Bağdâd: Hadikatü'z-zevrâ fi sîretü'l-uüzerâ* (nşr. Safâ Hulûsî), Bağdad 1962; Sâbit, *Bagdat'ta Kölemen Hükümetinin Teşekkülü ile İnkırâzına Dair Risâledir*, İstanbul 1292, s. 5, 12; *Sicill-i Osmânî*, II, 149; S. H. Longrigg, *Four Centuries of Modern Iraq*, Oxford 1925, s. 123-132, 164-165; a.mlf., "Hasan Paşa", *Eİ²* (İng.), III, 252; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 173, 176, 180-181; M. Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemânî Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnâmesi*, İstanbul 1970, s. 6, 13, 22, 32-33.

FERİDUN EMECEN

HASAN PAŞA, Hadım

(bk. HADİM HASAN PAŞA).

HASAN PAŞA, Kethüdâ (ö. 1225/1810)

Osmanlı sadrazamı.

III. Ahmed devri vezirlerinden Kazıkçı Hasan Paşa'nın kölelerinden olup Çerkez asıllıdır. Daha sonra Aydın muhassılı Dizlikçi Mehmed Paşa'nın hazine kâtipliğini yaptı. 1770'te patlak veren Mora isyanı sırasında Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın mütesellimi olarak Trapolice'de bulunuyordu. İlk askerî başarısını burada gösterdi ve şehri kuşatan âsilerin püskürtülmesinde önemli rol oynadı (Enverî, vr. 91^a). Ardından Melek Mehmed Paşa'ya intisap ederek kethüdâsı oldu ve uzun yıllar onun yanında kaldı. Hatta bu son görevinden vezâretle paşa olduğu için kendisine "Kethüdâ" (kâhya) lakabı takıldı. 1787-1788 Osmanlı-Rus ve Avusturya mücadelesi sırasında Melek Mehmed Paşa'nın Vidin muhafızlığına getirilmesi hayatında yeni bir devrenin başlamasına yol açtı. Nitekim mücadelenin en yoğun olduğu bu bölgede gösterdiği üstün gayretler sonucu en yüksek idarî makama terfi ederek onun âmiri olma başarısını dahi yakaladı.

Melek Mehmed Paşa'nın Vidin seraskerliğine tayini üzerine önce vezâret pâyesiyile Vidin Kalesi muhafızı olan Hasan Paşa, Sadrazam ve Serdârekrem Koca Yûsuf Paşa'nın ordu ile Vidin'e gelmesi sırasında 17 Şevval 1202'de (21 Temmuz 1788) Sivas eyaleti ilâvesiyile Vidin seraskerliğine getirildi. Bu görevinde Avusturya kuvvetlerine karşı büyük başarı kazandı. Mehâdiye ve Şebeş'te Avusturya ordularını üst üste yendi. Özellikle İmparator II. Joseph'in idaresindeki kuvvetleri mağlûp etmesi, Avusturyalılar'ın müttefikleri olan Ruslar'la birleşmelerini engellemiş, II. Joseph bu savaşlar sırasında hayatını güçlükle kurtarabilmişti. Ancak daha sonra Osmanlı orduları Ruslar karşısında birbiri ardına başarısızlığa uğradı. Özi'nin düşmesinden sonra I. Abdülhamid'in ölümü ile yerine geçen III. Selim'in idareyi bizzat kendi eline almak isteyip Koca Yûsuf Paşa'yı azletmesi, önceki askerî başarıları göz önüne alınan Hasan Paşa'ya sadrazamlık yolunu açtı. 13 Ramazan 1203'te (7 Haziran 1789) Yûsuf Paşa'dan mührü alan Osman Ağa, Rusçuk'ta ordugâha ulaştığında ağır bir rahatsızlık geçiren Hasan Paşa'ya mührü ve hil'ati hasta yatağında verdiği için yeni sadrazam sonradan "cenaze" veya "meyyit" lakabıyla da anılacaktır. Beş ay yirmi altı